

O dveh poljih svobode: individualna in institucionalna avtonomija

0. Nekaj pojmovnih in metodoloških nastavkov za razpravo o avtonomiji

V razpravi o svobodi ne moremo prezreti koncepta avtonomije, že zaradi tega ne, ker se pojma po obsegu in vsebini dopolnjujeta. Fond sodobne literature o avtonomiji¹ nenehno narašča in postaja predmet proučevanja mnogoterih znanstvenih disciplin, še posebej psihologije, politologije, filozofije in sociologije. Pojavlja se v zvezi z različnimi nosilci. Poleg posameznika, torej individualne avtonomije, govorimo o avtonomiji civilne družbe, organizacijski avtonomiji, avtonomiji manjšin, cerkva, socialnih in verskih skupin, narodov, držav ipd. Kljub vse večji integraciji sveta se istočasno večja avtonomizacija posameznih entitet. Celo splošno uveljavljanje človekovih pravic in svoboščin, ki unificirajo in univerzirajo določene standarde varovanja dostojanstva posameznika, države samopripoznavajo kot meta-zakon, neke vrste univerzalni kategorični imperativ, pri čemer se "zavestno" odpovedujejo formalni suverenosti nad svojim ozemljem. To povečuje avtonomijo posameznikov in njihovih ustanov za varovanje svobode ljudi. Celo več: ne le da se odpovedujejo suverenosti nad posameznikom, priznavajo mu prednostno mesto tudi znotraj svoje organizacijske oblike. Nacionalna država zagotavlja okvir svobodnega izražanja posameznika. To je posledica vse bolj uveljavljene kulture v svetu, povezane s procesom samoovedanja posameznikov kot posameznikov in narodov kot narodov. (T. Hribar)

¹ Izvor pojma je grški: ontos (*sam*) in nomos (*zakon*) in pomeni samozakonodavstvo ali samozakonitost. Izvorno se je pojem nanašal na neodvisni status grškega polisa. Avtonomija je torej v antiki pomenila neodvisnost od tuje vladavine določene politične skupnosti. Šele v 17. st. so začeli filozofi pojem navezovati na posameznika, njegov um in način bivanja. Individualna avtonomija ima torej domicil v filozofiji. S stališča posameznika razumejo danes pojem avtonomije v različnih vedah po svoje: filozofi so več ali manj ohranili tradicionalno razumevanje avtonomije kot samozakonodavstva, samodoločnosti in tudi neodvisnosti človeka od zunanjih avtoritet in prisile, v psihologiji pa je poudarek na duševnih in

intrapsihičnih strukturah, ki omogočajo svobodo in neodvisnost Jaza pred zunanji dejavniki, kakor tudi kot kontrolo jaza nad nekaterimi psihičnimi funkcijami in nagoni.

Pojem avtonomije je pravzaprav skrit v mnogih pojmih. Zato se bomo nanj večkrat vračali in vzpostavljali njegovo razmerje do drugih. Vsekakor opredelitev individualne avtonomije, kakor jo značilno liberalistično definira npr. Longmanov slovar sodobne angleščine - "sposobnost samoodločanja brez vpliva kogarkoli drugega" - seveda ne zadošča.

² Kakšno je razmerje med kategorijama nacionalna suverenost in nacionalna avtonomnost oziroma suverenostjo in avtonomnostjo nacije? Avtonomnost nacije je širši pojem kot suverenost nacije. Nacija (obča volja državotvornega naroda) je suverena do svojih državljanov in suverena do drugih nacionalnih držav. Po tem zunanjem vidiku se suverenost in avtonomnost nacije pomensko pokrivata, medtem ko sta notranja suverenost nacije in notranja avtonomnost nacije bistveno različni. Nacija je lahko popolnoma neavtonomno strukturirana, a vendar je popolnoma suverena v odnosu do svojih državljanov. V tem primeru gre torej bolj za odnos heteronomije, zato je pravilneje, da se notranja suverenost nacije, četudi gre za notranjo avtonomnost, razume bolj kot odnos heteronomije občega nad posameznim. V tej točki suverenost pomensko soupada z radikalnim

V klasični filozofski tradiciji je poudarek avtonomije na posameznikovi samopodreditvi Zakonu, s čimer utemeljujejo njegovo suverenost nad samim seboj, suverenost kot umnega bitja nad čutnotelesnim. Avtonomen posameznik ni suveren nad drugimi – po Rousseauju, kot vemo, kot tak tudi ni svoboden – suveren je lahko le sam nad seboj. Kajti suverena je po Rousseauju le obča volja, njen nosilec pa je ljudstvo ali tudi nacija. V tem je razlika med avtonomijo in suverenostjo posameznika.²

Pojem avtonomije je relativen in s takimi pojmi je, kot ugotavlja Lindley, tako kot s plešavostjo. Vemo, kaj to je, a kljub temu ta pojem uporabljamo tako za tistega, ki še ni izgubil vseh las, kot za popolnega brezlasca. Lindley v delu *Autonomy* pojmuje avtonomijo (posameznika) kot samouravnavo posameznika v družbi v smislu samogospodstva ("self-mastery"), kar naj bi pomenilo, da posameznik gospoduje nad seboj in da istočasno ne hlapčuje drugemu (1986, 6). Mimogrede, Lindley razlikuje tudi med konceptom avtonomije in med koncepcijo avtonomije. Koncept se esencialno veže na sam predmet percepcije, pri koncepciji pa gre za svojsko interpretacijo in analizo koncepta avtonomije. Za razliko od mnogih empirikov, ki so avtonomijo merili z matematičnimi funkcijami, jo Lindley meri opisno, s stopnjo heteronomije. Heteronomija pomeni takšna prepričanja nekoga, ki so: posledica pomanjkanja razuma (ali zmote), in takšna delovanja, ki so pod dominacijo drugih ali pa slabosti volje akterja (1986).

F. Katz "po sistemsko" definira avtonomijo kot število neodvisnih odločitev posameznega dela nekega sistema (161), ki pomeni tudi mero neprizadetosti socialnega sistema v njegovih interakcijah z drugimi sistemi (164). R. Dahl jo v političnem smislu razume kot politično neodvisnost z odsotnostjo nadzora drugega (1982, 16). Nadzor ("control") kot kontra-pojem je v bistvu komplementarni pojem avtonomiji. Avtonomija in nadzor izpričujeta prepletenost dveh nasproti stoječih procesov in slogov eksistence, ki je generalna dilema političnega življenja. Gre za njihovo razmerje. V socialnih odnosih pa govori o socialni avtonomiji (kot socialna neodvisnost); v tem primeru pa je njegov komplementarni pojem regulacija. Dahlov diadni analitični model je primerljiv z drugimi, ki na podoben način pristopajo k problemu avtonomije (Berlin: negativna svoboda – pozitivna svoboda; Lane: avtonomija – vpliv ipd.). Dahl se seveda ne ukvarja le z avtonomijo posameznika, čeprav pravi, da se model lahko aplicira nanj, nenazadnje gre vedno za relacije med posamezniki (ali med njegovimi agregati). V delu *Dilemmas of Pluralists Democracy*, ki nosi podnaslov *Autonomy vs. Control*, se je ukvarjal s sistemskimi vprašanji pluralistične demokracije in demokratičnega pluralizma. Ugotavlja, da tako sistem kot individui morajo posedovati avtonomijo, čeprav so po drugi strani tudi nadzorovani. Toda vsak

razvija "impulz" v smeri vse večje lastne neodvisnosti (1982, 33). Glavni prispevek Dahla k razpravi o avtonomiji pa je, da je demokratski sistem sistem, neločljivo povezan z avtonomijo. V tem pa se bistveno loči od Berlina, ki te navezave nujno ne vidi. Dahl zavrača koncentracijo in centralizacijo oblasti; tak sistem večine, da bi celotno oblast obvladovala osrednja oblast, naj zamenja poliarhična, horizontalna razdelitev oblasti na več manjšin.

Vsak pogled na avtonomijo posameznika, ki je enak ali ki se nanaša na negativno pojmovanje svobode, je preozek. Young vidi pri avtonomiji posameznika dva pomena: *dogodkovnega*, ki je v bistvu avtonomija trenutka, in *dispozicionalnega*, kjer je težišče na dolgoročnem procesu samorealizacije. Pomembno je Youngovo stališče, da si je za avtonomijo potrebno prizadevati oziroma delati (1986, 9). Tudi Hannah Arendt trdi podobno: "Dokler delujemo, smo svobodni, ne prej in ne pozneje, kajti delovanje in biti svoboden je eno in isto" (Arendt, 1997, 299), Pravi, da je politično področje "posvetno vidni kraj", kjer se svoboda lahko manifestira, udejanja v besedah, dejanjih, dogodkih. Pozitivni del individualne avtonomije se deloma uveljavlja v prostoru javnega (svoboda do). Svoboda je v tej luči lahko smisel politike samo, če slednjo razumemo kot teren javnega, ki ni le omejen od terena zasebnega, temveč med njima vlada celo nujno potrebna napetost (tako kot med sfero države in civilne družbe).

Kje je polje uveljavljanja individualne avtonomije? Najprej pri sebi, v tisti *elementarni zasebnosti* (samopripoznanje moralnih načel in norm, naj gre za konvencionalna ali nekonvencionalna) in navzven, v odnosu do *drugega* in *drugih*; ta del avtonomije lahko udejanja le v socialnem kontekstu, kar izhaja iz socialne narave njegove eksistence. Posameznik je lahko avtonomen v družbi medsebojne odvisnosti, ki jih povzročajo zakoni, moralni standardi, mreža nalog in dela itd. V tem smislu gre za intersubjektivno pojmovanje individualne avtonomije.³ Celo intrasubjektivno polje zasebnosti je posledično svojstvena vez s skupnostjo, saj je rezultanta socializacijskega procesa, s katerim družba posamezniku posreduje kulturne in kognitivne sposobnosti. Za politično znanost je nedvomno pomembna tudi zunanja, družbeno-sistemska. A vendarle usidrati posameznika le v družbenost pomeni zanikanje njegove eksistence kot konkretnega, neponovljivega individualnega bitja. Avtonomno bivanje in ravnanje posameznika je odvisno od *dejavnikov v njegovem socialnem okolju*, ki določajo obseg in kakovost njegove avtonomije. V tem smislu pojem svobode posameznika ni identičen avtonomiji posameznika, ki združuje suverenost nad samim seboj in prostost v ravnanju navzven. Pojem individualne avtonomije je torej širši, saj vključuje notranjo (fenomenološko) in zunanjo, dinamično razsežnost. Slednja je sinonim za indivi-

pojmovanjem svobode kot obvladovanje drugega in zato Young zaključuje, da je pojem nacionalne države težko primerljiv z vsebino pojma individualna avtonomija (1986, 3).

³ Pučnik ima po drugi strani popolnoma prav, ko opozarja, da posameznika ni mogoče reducirati le na "družbeno" bitje, ki da se ne more ukvarjati z ničemer drugim kot z družbo, ki da je "vse". Pučnik, ki izhaja iz "razsvetljskega programa", meni, da je človek s tem, ko je postal izvor vsega legitimiranja družbenih institucij, bil mišljen kot konkretni individualni človek (1988, 205).

⁴ *Individualna avtonomija in svoboda se pogosteje vežeta na problem politike. Če individualno avtonomijo razumemo celovito, potem ugotovimo, da se pojma v dobršni meri prekrivata, in celo, da je politika pogoj za uveljavljanje dobršnega dela svobode posameznika. V primeru, da je prostor politične dejavnosti zožen (ne-demokracija), se pojma izključujeta. V takih pogojih v politiki ni svobode, nasprotno: Hannah Arendt trdi, da je "politično sploh združljivo s svobodo samo, kolikor zagotavlja možno svobodo politike". V nasprotnem je prostor svobode obratnosorazmeren s prostorom politike.*

⁵ *Pojem osebe se razlikuje od pojma osebnosti: prva označuje entiteto posameznika kot osveščenega človeškega bitja, medtem ko je osebnost "kvalitativna" nadgradnja osebe kot take; je celovito, avtonomno, zrelo bitje, ki ga bomo nekoliko podrobneje predstavili s pomočjo socialno-psiholoških dognanj.*

⁶ *Znano je namreč, da večja "razvitost" leve ali desne hemisfere možgan odločilno vplivata na oblikovanje nekaterih osebnih sposobnosti pri posamezniku. Nevarnost genskega inženiringa je namreč prav na tem področju, saj se da po mnenju strokovnjakov neposredno vplivati na "oblikovanje" (npr. z ESB metodo – electrical stimulation of the brain) kar na 60 % njihove površine.*

dualno svobodo. Avtonomne osebnosti so lahko zrele socialne osebnosti v demokratičnih socialno-političnih pogojih. Svoboda posameznika⁴ je v tem smislu ožji pojem, saj zaobsega le "zunanjo" dimenzijo pojma avtonomije posameznika. V tem je podoben Laskijevi trditvi, da je posameznik svoboden, če ga sistem pusti v prepričanju, da je svoboden.

Avtonomija posameznika vključuje torej intersubjektivno (relacijsko) razsežnost, ki predpostavlja, da je lahko posameznik avtonomen le v vzpostavljenih razmerah do drugih in drugega, ter intrasubjektivno razsežnost (substančnost), ki predpostavlja racionalno zrelost posameznika oziroma osebnost.

1. Avtonomen posameznik kot zrela oseba oz. osebnost

V pojasnjevanju zapletenega modela dejavnikov, ki vplivajo na avtonomijo posameznika, je Kantova teorija suverenosti racionalnega oz. umnega jaza nad neracionalnim nezadostna. Odprla pa je mnoga vprašanja, na katera odgovarja sodobna znanost še danes, še posebej, kdaj in kako je posameznik "zmožen" biti avtonomen oziroma, kaj ga določa kot osebnost.⁵

Filozofski vpogled v posameznika je običajno izhajal iz specifične razlage človekovega značaja. Tisti, ki so človeka antropološko vezali na egoizem in sovražnost do drugih, so običajno producirali totalitarnejše politične in družbene koncepte, drugi spet, ki so v človeku prepoznavali altruističen in "human" značaj, so zasnovali drugačne teorije. Če bi človeka opazovali zgolj po teh dveh karakternih dimenzijah, potem človekovih pravic in svoboščin sploh ne bi mogli (ali ne bi bilo potrebno) ne koncipirati, ne realizirati. Antropologija nam v tem kontekstu služi zlasti s spoznanjem o dvojni naravi človekove narave in realistični percepciji človekovega karakterja.

Odgovor moramo iskati torej v preučevanju učinkovanja dveh skupin faktorjev: 1. notranji, osebnostni, in 2. zunanji oz. socialno-politični.

Behavioralne šole, pa tudi v zadnjem času zelo razširjeno raziskovanje osebnosti v psihologiji preučujejo v glavnem človekovo obnašanje oziroma vedenje, vse manj pa je filozofskega poudarka na "suverenem subjektu". Luthans je npr. natančno analiziral determinante človekovega osebnostnega razvoja. Celovit model naj bi vključeval biološke, kulturne, družinske, socialne in situacijske učinke (1985, 105). Ker bomo druge faktorje v nadaljevanju posebej analizirali, omenimo na kratko le vpliv bioloških, ki se kaže zlasti v dednosti in pa vlogi možgan.⁶

Misel o prostosti posameznikovega duha se torej vse bolj umika meritvam njegovega vedenja ali celo določanja.

Uveljavljajo se pristopi, ki zanemarjajo notranje, kognitivno-vzgojne predpogoje za svobodo posameznika. Nekateri menijo, da svoboda kot taka nima neposredne povezave s socializacijskimi procesi. Svoboda je po tej paradigmi dana kot potencia, kot možnost. Če sistem posamezniku zagotavlja temeljne civilne in državljanske svoboščine in pravice, je to za svobodo posameznika dovolj. Nepomembno je, ali se on tega zaveda ali ne. Laski, ki izhaja iz koncepta negativne svobode, izpušča še eno razsežnost svobode posameznika: pozitivno ali kreativno. Posameznik bo skušal svoje sposobnosti uveljaviti v okolju, v skupnosti. Za pozitivno svobodo bo torej potreboval avtonomno substanco, ki si jo bo pridobil s socialnim učenjem in vzgojo, ter socialni sistem, ki bo spoštoval avtonomijo posameznika. Zrela osebnost je torej nujen pogoj za pozitivno svobodo, ni pa zadosten. Obenem pa lahko le zrela osebnost v socialnem okolju deluje (in biva) avtonomno.⁷ Kdaj pa nastopi trenutek, ko lahko rečemo, da je posameznik zrel za samostojno soočanje s socialnim in političnim izzivom? Civilizacije so različno formalizirale to zrelostno mejo v razvoju posameznika. V sodobni državi je večinoma uveljavljena "mera odraslosti" 18 let. Posameznik pridobi določene državljanske in socialne pravice, pa tudi dolžnosti. Seveda le s starostjo ni mogoče izraziti zrelosti osebe. Benn npr. ocenjuje, da je posameznik avtonomen takrat, ko postavi razloge za svoje delovanje in ko je sposoben ponovno premisliti situacijo v luči novih razlogov (V: Young, 1986, 10). Kljub temu se zdi, da brez upoštevanja razvojnih faz v osebnostnem razvoju ni mogoče popolnoma odgovoriti na vprašanje, kdaj postane posameznik dovolj zrela osebnost.⁸

Teorija osebnosti tematizira posredovanje socializacijskih in spoznavnih izkušenj na razvijajočega se posameznika. Od teh posredovanj je odvisno, ali se bo posameznik razvil v resnično avtonomno osebnost, ali bo ostal le skupek družbeno posredovanih vsebin, le objekt obdelave socialnega inženiringa, t.j. konformist, asocialno ali celo patološko bitje. Če je splet socializacijskih agensov pretežno konformistično-tradicionalen, bo posameznik pojasnjen s socialnim okoljem, s čimer je njegova avtonomnost prizadeta že v samem izhodišču. Pogosto zasledimo stališče, da "nekonvencionalno" obnašanje izraža in pojasnjuje posameznikovo individualnost; njegova posebnost naj bi določala njegovo neponovljivost. Znano pa je, da je tudi enkratnost posredno rezultanta socialnega okolja. Čim bolj raznovrstno je posameznikovo socialno učenje, tem večja je možnost, da bo raznovrstnejša, bogatejša in nazadnje suverenejša in neponovljiva njegova osebnost, ko se bo vključeval v različne socialne skupine, dejavnosti, s tem pa se bo srečeval z mnogimi vedenjskimi obrazci, informacijami, kar mu bo dalo dodatne potence za avtonomno držo v okolju. V tem smislu bi lahko trdili, da je

⁷ S pojasnjevanjem avtonomnega pri posamezniku se je v filozofiji največ ukvarjala psihoanalitika. Freud, avtor znanega psihosocialnega modela razvoja osebnosti, loči oralno, analno, ojdipsko in genitalno fazo. Nekateri mu očitajo, da je pripisoval pretirano velik pomen biološkim dejavnikom v osebnostnem razvoju, s čimer naj bi pokopal idejo o avtonomnem posamezniku (V: V.Godina, 1991, 139). Freudovski Nadjaz (individualna sfera absolutne racionalnosti, moralnosti, a tudi tesnobe) res skuša obvladati "patološki" del osebnosti, vendar se Jaz vseskozi skuša zaradi pritiskov in svojevrstne torture "zdravega" umakniti v sfero ugodja, v prostost, v svobodo s slabo vestjo, v heteronomijo, ki izvira iz nagonov. Možnosti avtonomnega, suverenega obnašanja posameznika so minimalne, saj je le to lociral v Nadjaz (1987, 355), nima lastnosti oz. zmožnosti avtonomnega delovanja. Le v kolikor Nadjaz kot suveren obvlada Jaz in Ono, je delovanje posameznika avtonomno. Freud razbije posameznika na Nadjaz, Jaz in Ono, zato v njegovi teoriji ne eksistira avtonomen individuum, marveč je avtonomen le Nadjaz kot del osebe.

⁸ Zgodnje faze v razvoju osebnosti je natančno obdelal Erik Erikson (Childhood and Society, 2d ed., avtor, New York). K njegovim raziskavam bi veljalo dodati razvojna obdobja odraslega posameznika, s katerimi se je ukvarjal Daniel J.

Levison, ki loči štiri obdobja: vstop v svet odraslih (22-28), ustalitev (33-40), vstop v odraslost srednjih let (45-50) in višek srednjih let (55-60). Ti razvojni modeli so v preučevanju mesta in vloge posameznika v družbi naploh in pri ravnanju o svobodi posameznika v sistemu posebej nepogrešljivi, še posebej, ker odpirajo dodatno razsežnost, ki so jo doslej mnogi pristopi zanemarjali, t.j. starost, ki je gotovo ena od najpomembnejših spremenljivk v razvoju osebnosti.

stopnja avtonomije posameznika v sistemu sorazmerno odvisna od nedoločljivosti (nepredpisano) vlog. Npr. sistem srednjega usmerjenega izobraževanja je bil v funkciji planiranja vlog in njenih nosilcev, kar pomeni, da je puščal zelo malo proste izbire.

V primeru, ko je splet učinkovanja socializacijskih agensov dovolj liberaren, se posamezniku privzgojijo in priučijo zmožnosti (sposobnosti) "ekstra-kreacije". Šele v tem smislu je pridobljeno socializacijsko učenje predpogoj individualne avtonomije. V nasprotnem primeru družba ne vzgaja svobodnih ljudi, subjektov, marveč "objekte", nosilce predpisanih vlog s skupno nalogo, da se biološko in socialno reproducira, kar je z vidika zgodovinskega razvoja entropično. Teorija vlog je utemeljena na podmeni, da je osebnostna struktura zrcalna podoba institucionalnih vrednot. S tem naj bi dosegli dvoje: kontinuiteto in harmonijo. Podoben motiv zasledimo pri Adornu, ki je govoril o "vzgoji za avtonomijo" in jo razumel izključno kot intelektualno potenco (1983, 104). Avtonomen posameznik, zrela osebnost ali subjekt, kakor ga imenujejo v filozofiji ali socializacijski teoriji, pa ni zgolj "mirror image" socialnega sistema, ni le pasivni sprejemnik vplivov političnokulturne mreže, marveč socialni sistem spreminja v objekt svoje kreativnosti. Sodobni psihosocialni pristopi k osebnosti so v nasprotju s konservativno teorijo vlog, utemeljeni na postavki, da posameznika z njegovimi kreativnimi nepredvidljivostmi ni mogoče zreducirati na vlogo. Avtonomen posameznik je nad tem.

V določitvi posebnosti osebnostne strukture individua, ki bi ne bil le pasivno in negativno svoboden, marveč tudi kreativno (vpliven socializator), bi opozorili na Argyrisov razvojni model, kjer je identificiral posebne dimenzije človekove osebnosti.

Preglednica: Argyrisov kontinuum od nezrele do zrele osebnosti:*

nezrela osebnost	zrela osebnost
odvisnost	neodvisnost
pasivnost	aktivnost
skromna pestrost obnašanja	pestrost obnašanja
plitki interesi	globji interesi
kratkoročna perspektiva	dolgoročna perspektiva
podrejeni položaj	superioristična drža
pomanjkanje samozavesti	samozavestnost in nadzor

*V: Luthans, 1985, 104.

Psihoanalitična paradigma zagotavlja, da je avtonomen le posameznik z značilnostmi zrele osebnosti. V preglednici je

predstavljen idealen tip avtonomne osebnosti, v resničnem življenju pa ima t.i. zrela osebnost tudi kakšno posebnost nezrele.

Tako smo s pomočjo filozofije in zgodovine politične misli ter s prikazom nekaterih sodobnih dognanj politologiji mejnih disciplin določili notranje determinante avtonomnega posameznika. A v celostni analizi njegove realne pozicije v družbi še nekaj manjka. To je upoštevanje niza zunanjih dejavnikov, ki na mikro in makro družbenem nivoju vplivajo na posameznikovo bivanje in delovanje. V preglednici predstavljeni zreli osebnosti (avtonomnemu posamezniku) je socializacija dala vse – znanje, vrline in vrednote, vse tisto nujno, kar potrebuje za avtonomno življenje. Navzlic notranji avtonomiji, njegovi “suverenosti nad samim seboj”, bo te svoje prednosti navzven težko uveljavljal, če mu socialno okolje tega ne bo omogočalo.

V primeru, da sistem posamezniku zagotavlja pravice in svoboščine, se posameznik v družbi uveljavi kot avtonomna oseba (=osebnost), če izpolnjuje dva pogoja:

1. da obvlada določene vrline in znanje, ki jih je pridobil s socialnim učenjem, ter vrednote, ki jih je sprejel z vzgojo (te mu zagotavljajo možnost poistovetenja s skupnostjo, kar zagotavlja obema stabilnost);
2. da so mu na razpolago institucionalne možnosti oz. transparentno politično oz. socialno okolje, ki se odziva na posameznikove potrebe, pobude in participacijo.

Nekateri so *primarnim socializacijskim dejavnikom* avtonomije posameznika (družina, osnovna šola in Cerkev), od katerih je v mladosti odvisno socialno učenje, pripisovali pretiran pomen. Druga skrajnost pa je, da bi jih zanemarjali. Države (posebej v totalitarizmih) so se običajno naslanjale na državne socializatorje, saj so vzgajale posameznike po meri vladajočega sistema. Vselej so si najprej podredili šolo, nato pa še druge mehanizme politične socializacije. Mnogokrat so za to uporabili tudi verske ustanove.

Seveda so družbeno-sistemske dejavniki enako, če ne celo odločilneje vplivni kot biološki ali celo primarno-socializacijski. Določajo obstoječe politično-kulturne obrazce in okvire vedenja posameznikov, identitete, ki si jih posamezniki pridobivajo s socialnim izobraževanjem in vzgojo. Ti v marsičem vplivajo in pojasnjujejo situacijsko obnašanje in tudi trajnejše obnašanje in delovanje posameznikov in tudi kolektivnih entitet ter obstoječe tipe politične kulture.

Seveda pa pri individualni avtonomiji ne moremo spregledati pravnega vidika. Človek predstavlja v pravno urejenih družbah kot fizična oseba “primarni sociološki substrat pravne subjektivnosti“, je naslovljenec pravic, svoboščin in dolžnosti, a tudi kreator. Na podlagi te ugotovitve je pravo vselej antropomorfno (Cerar, 1993, 23). Kajti pravni človek kot nosilec pravic in svoboščin (dolžnosti) v okviru prava ni realen, naravni človek,

⁹ "Subjekt pa lahko pomeni avtonomnega nosilca samega sebe: v tem pomenu so državljani subjekti, ker niso podrejeni drug drugemu. Podrejenost državi jih osvobaja medsebojne podrejenosti" (Stres, 1997, 82). Na tem je utemeljena pravna država, torej enakosti pred zakonom.

temveč je s strani pravnega reda konstituirana tvorba, ki predstavlja le približek naravnemu človeku. Glede tega je ključno spoznanje, da konkreten svoboden človek vstopi v stik s pravom v trenutku, ko skuša uveljaviti določene, kodificirane pravice in svoboščine, s čimer v abstraktno pravo prenaša vsebino, življenje. Zato konkretizacija svobode pomeni udejanjanje abstraktnega prava oziroma sistema pravic in svoboščin. Brez te dejavne komponente posameznika lahko svoboda in avtonomija ostaneta le na ravni abstrakcije, kot kodificiran sistem pravic in svoboščin. Vendar umeščanje posameznika v socialno okolje ne moremo zadovoljivo pojasniti le v pravnem smislu.

2. Avtonomen posameznik v socialno-političnem okolju

Posameznik ne vstopa v socialna razmerja enodimenzionalno: ne vzpostavi le vezi z drugo osebo (jaz-ti), se pravi dualno družbenost, marveč multidimenzionalno, oziroma pluralno. Njegovo pripoznavanje sočloveka v lastnem izkušenskem izkustvu je lahko temeljnega pomena za to razmerje, vendar za njegov konkreten položaj v skupnosti ni zadostno (v kolikor ne predpostavimo, da so vsi ljudje apriori in de facto zrele in moralne osebnosti).

Do kolikšne mere je družba odprta (utemeljena s svobodo), je odvisno od stopnje avtonomije posameznika in institucij v skupnosti. Zaradi tega je vitalnega pomena, ali skupnost spoštuje dostojanstvo posameznika, ali mu dopušča avtonomijo ali pa ga, nasprotno, "drži na vajetih" kot funkcionalni del sistema (vlog). V sodobnosti zelo diferenciran socialni sistem vzpostavi vrsto vezi s posameznikom. Narava teh vezi je lahko takšna, da vzpodbuja avtonomni položaj posameznika, ali pa ne, če je pretirano avtoritarna ali celo totalitarna.

Individualna avtonomija učinkuje vertikalno – kot sklop odnosov državljana in države, ter horizontalno – kot sklop relacij med posamezniki. V prvem primeru vstopa posameznik v stik s političnimi avtoritetami, v drugem enakopravno s posamezniki in socialnimi identitetami.

V "sistemu avtoritete" ima najpomembnejše mesto *država*⁹, ki zagotavlja skupnosti identiteto in kohezijo. S stališča politične filozofije je posameznik kot državljan po družbeni pogodbi prenesel del svoje suverenosti na državo in šele pripoznanje nujnosti tega transfera ga napravi avtonomno bitje in enakovrednega drugim.

Posameznikov vpliv, status in eksistenca pa so odvisni tudi od razmerja med državo kot sfero politične avtoritete in politične moči ter družbo, kot sfere ekonomske moči, bogastva, dobrin,

storitev, prostega časa itd. Posameznik, ki ni osamljen otok, se ne "osvobodi" objema obeh, zato je edino celovito gledanje na njegovo svobodo tisto, ki upošteva, da svojo avtonomijo uresničuje v obeh institucionaliziranih sferah: ne le v državi (po Heglu in nekaterih marksistih) in ne le v civilni družbi (Hayek, Friedman). Sistemske okoliščine avtonomije posameznika (pod to besedno zvezo mislimo možnost uveljavljanja tistega dela avtonomije posameznika, za katerega so potrebni organizacijsko-institucionalni pogoji; v tej zvezi govorimo v bistvu o pojmu individualne svobode, ki je funkcija individualne avtonomije) pojmujejo zelo različno: participativna koncepcija predpostavlja soobstoj množice kanalov za človekovo delovanje v sistemu, neparticipativna pa temu ne pripisuje večje vloge, kajti avtonomijo posameznika razume v omejenem obsegu ("od"). Npr. Laski je znan po stališču, da je glavni omejevalec svobode država in da je njej največja grožnja prav svoboda (1985, 161), J.S. Mill pa je iskal vzroke nesvobode v "despotizmu" običajev, v svojstvenem konvencionalizmu civilne družbe. Sodobni predstavnik klasične liberalistične koncepcije t.i. minimalne države Hayek trdi, da je minimalna moč države pogoj individualne svobode in avtonomije. Le v taki skupnosti je mogoča odstranitev ovir in prisile v delovanju posameznika. Enako dokazuje Friedman. Po njegovem mnenju je dovolj, če je v družbeni strukturi uveljavljena tržna ekonomija, ki sama po sebi zagotavlja svobodo posameznika. Friedman govori o dveh ključnih civilnodružbenih pogojih svobode posameznika: 1. da so podjetja v privatni lasti, in 2. da so posamezniki popolnoma svobodni pri odločanju o tem, ali bodo sodelovali v nekem procesu menjave ali ne (Friedman, s.14).

Nasproti temu Jordan našteva nekaj razlogov, zakaj sodoben posameznik ne more brez države, čeprav je to sfera, ki najbolj posega v njegovo zasebnost. Najprej gre za (fizično) varnost, ki je pomembna vrednota sodobnega človeka. Država mu nadalje zagotavlja uveljavljanje nekaterih osnovnih človekovih svoboščin in pravic in, nenazadnje, prav država posamezniku omogoča svobodo izbire (omogoči mu informacije, priložnost itd.). Že te usluge "najvišjega servisa" ne pomenijo nič drugega kot pogoj, da človek, državljani (ki pomeni v pravno-političnem smislu justifikacijo odnosa med državo in "odraslim" posameznikom) uresničuje svojo svobodo v državi in z njeno pomočjo.

Almond je nasprotno problem zaostрил s tezo, da je politični sistem v bistvu institucionalizacija politično-kulturnih vrednot. Po njegovem le anglo-ameriški politični sistem omogoča avtonomijo različnih vlog. Ta tip sistema (kulture) predpostavlja visoko diferencirane, manifestne, organizirane ter tudi zbirokratizirane vloge, zato je stabilen. Zanj je značilna notranja disperzija moči in vpliva, visoka stopnja nadomestljivosti ipd. (1956, 398). Kaj naj bi

¹⁰ *Almond se je tu dotaknil temeljnega vprašanja, in sicer, ali je lahko smotrno nekritično vsiljevati zahodno liberalno koncepcijo individualne avtonomije oz. sistema človekovih pravic in svoboščin deželam, ki nimajo veliko skupnega z zahodno kulturo. S svojo tezo, ki je v nasprotju z načelom univerzalnosti pravic in svoboščin, se je ujel z nekaterimi neo-marxisti, ki trdijo enako, le da je v ozadju drugačna ideologija in drugi interesi (Bedjaoui, 1987). Tak pristop, da "vzhod" iz mnogih razlogov ni zmožen razviti sistema, ki bi bil utemeljen na svobodi posameznika, ki so ga lansirali liberalci, so sprejeli levičarji in ga dopolnili s tezo, da še posameznik v tedanjem socializmu ni "pripravljen" za svobodo, saj potrebuje določene materialne predpogoje, ki jih je mogoče ustvariti le s kolektivno akcijo in materialnim razvojem družbe. Tako so nasproti individualni svobodi postavili načelo razvojnosti. Po tej logiki bi totalitarna država pridobila legitimnost, le to pa je izrabljala za ustvarjanje potrebne kohezivnosti v družbi. Dilema pa sploh ni enostavna. Veliko je tudi kritičnih opazk na vsiljevanje liberalnega modela. Znano je, da so ta način legitimiranja svoje oblasti uporabljali tudi nekateri južnoameriški vojaški režimi, ki so bili znani po drastičnem kršenju človekovih svoboščin in pravic.*

pomenila Almondova klasifikacija za svobodo posameznika, ki naj bi bila usojena le zahodnim političnim režimom in zahodni kulturi?¹⁰ V analizi odnosa posameznik-politični sistem se torej postavlja ključno vprašanje korelacije med individualno avtonomijo in posameznimi zvrstmi političnih sistemov, ki svobodo (avtonomijo) posameznika bolj vzpodbujajo kot kakšni drugi. Tipična je npr. Berlinova teza, ki trdi, da avtonomija posameznika ni odvisna od demokratičnosti ureditve.

Pogostejše so nasprotni teze in sicer, da je politični sistem najpomembnejši dejavnik individualne avtonomije. Tako naj bi liberalnejši režimi producirali "avtonomistične", neliberalni pa "neavtonomistične" osebnostne strukture. A vse več je tudi kritik na račun liberalnodemokratičnih režimov. Lindley (1986) je prepričan, da tudi ti vzgajajo neavtonomne posameznike, kar naj bi bil paradoks liberalne emancipacije.

V socializacijski teoriji je poznan klasični binarni model, sestavljen iz dveh navez: avtonomija-nekonformizem-disfunkcionalnost in neavtonomnost-konformizem-funkcionalnost. V prvem primeru naj bi šlo za neke vrste odprto družbo, v drugem pa ne. Podobno kot Lindley tudi Godina meni, da je lahko "nekonformizem najbolj učinkovita oblika služnosti socialnemu sistemu in njegovi reprodukciji" (1991, 154). Prevladuje pa teza, da lahko le avtonomni posamezniki zagotavljajo dolgoročno stabilnost sistema.¹¹

Vsekakor so v 20. stoletju poznani režimi in njim pripadajoče oblike politične socializacije, temelječe na zavračanju individualizma (fašizem, komunizem), pristopali k reprodukciji sistema v "socialno-inženirskem smislu". Ti sistemi so posameznika odtegovali od zgodnjih oblik vezanosti (zlasti od družine in vere). Poseben primer je bila donedavna Sovjetska zveza. Zasebnost so pojmovali kot relikv buržoazne družbe. Komunistična "etika" je zahtevala popolno in nesebično podreitev kolektivu, pa najsi gre za državo, partijo, razred ali internacionalo. Pogoj za to je bila totalna politična socializacija. Že vrtci so množično vzgajali otroke Revolucije, in ta socializacija se je raztegnila v zrela leta. V času kulturne revolucije na Kitajskem so poskušali socializirati celo spolni akt, glede na to, da so za te namene pripravili posebne javne prostore.

Kolikšen je dejanski vpliv socialno-kulturnega konteksta na možnost systemskega "spoštovanja" človeškega dostojanstva? Splošno sprejeto stališče je, da se avtonomija posameznika povečuje vzporedno s povečanjem kulturne, socialne in politične diferenciacije družbe. Postmoderna in informacijska družba s svojimi komunikacijskimi, znanstvenimi, kulturnimi in nenazadnje gmotnimi prednostmi pred družbenimi oblikami poseduje neprimerno več vzvodov in možnosti za resnično avtonomno delovanje in bivanje posameznika. Kot se po eni strani svet

globalizira, postaja s stališča posameznika vse manjši, dosegljiv in prepoznan, se po drugi strani večja možnost njegove avtonomizacije. Toda za to mora, kot smo ugotavljali v prejšnjem poglavju, premagati ovire in pritiske socialnega okolja ter izkoristiti institucionalne možnosti, ki jih le-to nudi. V tem smislu je socializacija pogoj individualizaciji.

Socialno-politično-kulturne okoliščine in institucionalna infrastruktura seveda niso zadostni pogoj za individualno avtonomijo, so pa nujen. Omogočajo mu, da se posameznik na okolje odziva organizirano, s pomočjo institucij. Ravno to njegovo zunanjo vez z okoljem (poleg tiste že pridobljene) pogojujejo in določajo splošne značilnosti političnega sistema. Demokratični politični sistem mora posamezniku varovati njegovo zasebnost in mu nuditi tudi institucionalno podporo pri uveljavljanju njegovih pobud in zahtev (participacija posameznika v politiki). Za kaj takega pa je potrebna institucionalna avtonomija oz. avtonomija institucij v družbi.

3. Sistem in institucionalna avtonomija

Moderni družbeni sistemi so vertikalno in horizontalno funkcionalno diferencirani. Sodobna družba je splet mnogih povezav, odvisnosti ipd. Tako so možnosti za globalno reguliranje sistemov vse manjše, zato pa pridobiva avtonomija kot institucionalni vidik vse večji pomen.

Civilna in politična zgradba družbe, predvsem kakovost ter količina njunih institucij, opredelujeta naravo družbenih sistemov in razmerij ter določata posameznikov položaj in njegovo svobodo. V moderni, t.j. družbi gostomrežne institucionalnosti, predstavljajo le-te *pogoje* in tudi *okvire* posameznikovega uveljavljanja svoboščin in pravic, t.j. individualne avtonomije. Večji del svoje svobode uveljavlja in uresničuje s pomočjo vrste organizacij in institucij, s katerimi vstopa v stik.

V srednjeveški skupnosti so bila družbena razmerja utemeljena z odnosom hierarhije med gospodujočim in podrejenim. Velika večina posameznikov oziroma "podanikov" (ta pojem so uporabljali še zgodnji liberalci) ni mogla biti avtonomna in svobodna. Struktura srednjeveške skupnosti ni temeljila na načelu privolitve, zaradi tega ni mogla funkcionirati kot faktor avtonomizacije posameznika, marveč na načelu imperativa oz. nasilnega veziva, kar je pomenilo, da je funkcionirala kot faktor odvisnosti. Reakcija na to dejstvo nekaterih meščanskih revolucij, zlasti francoske, je bila radikalna. Zakonsko je prepovedala vsako vezanje posameznika na skupine. Srednjeveške, vase zaprte in s socialnim okoljem nekomunikativne oblike in načini korporativnega združevanja (cehi, gilde, bratovščine), ki so združevale po-

¹¹ *Konformizem ima v političnem diskurzu dokaj negativni prizvok. Je tip politične omike, ki predpostavlja podrejanje zahtevam sistemske inercije; temelji na sistemski nezaupljivosti v človekove kreativne sposobnosti, ki je zato izključno v funkciji socialnega sistema, ki ta tip omike in osebnosti potrebuje in proizvaja. Predpisuje mu vlogo v sistemu, ki se mu preda in podredi. Nedemokratični politični sistem torej potrebuje konformiste oz. neavtonomne posameznike (kot posledica nepopolnega socialnega učenja), ki so v funkciji reprodukcije sistema, demokratični režimi, ki temeljijo na svobodi posameznika, pa avtonomnega posameznika - tudi za reprodukcijo sistema. Toda če razvijamo dalje Godinovo tezo, pridemo do logičnega sklepa, da tudi nedemokratični režimi za svojo reprodukcijo potrebujejo nekonformiste.*

sameznike v organizacije, niso bistveno prispevale k njihovi svobodi; nasprotno, jemalo jim je prostost v komunikaciji s socialnim okoljem. Stališče, da asociacije same po sebi onemogočajo posameznika, je prevladovalo v Franciji še dobro stoletje po francoski revoluciji. Danes je nasprotno od stare francoske izkušnje uveljavljeno spoznanje, da prav asociacije, ki jih ustanavlja posameznik, osmišljajo in pogojujejo njegovo avtonomno delovanje. Zato je prostor svobode in avtonomije nujno institucionaliziran tako na ravni civilne družbe kot države.

Različni politični sistemi spremenljivo spoštujejo načeli individualne avtonomije in človekovega dostojanstva, in če se vrnemo na zgoraj postavljeno vprašanje, je treba deloma pritrditi tezi, da je avtonomija posameznika imanentnejša zahodna vrednota (Lindley in Berlin) in da je idejo in koncept vzpodbudil liberalni individualizem. Deloma drži, da se je avtonomni status posameznika najbolj uveljavil v državah t.i. zahodne demokracije in da ima "globoko in esencialno teoretično zvezo" (Howard & Donnelly) z liberalno koncepcijo države in svobode posameznika. Vendar bi bilo nesprejemljivo, če bi sprejemali argumente, da je sodoben sistem individualne avtonomije za "nezahodne" le od zunaj prinesena črka na papirju, neplodna v "nezahodnem" socialnem okolju, ker da z njim nima skupnega zgodovinskega razvoja in skupne filozofske tradicije in da ima zato le partikularni in ne univerzalni pomen. S temi argumenti so svojčas pojasnjevali pomanjkanje individualne svobode na komunističnem vzhodu. To, da so totalitarni režimi opravičevali svojo drugovrstno politično prakso in strukturo z drugačnimi družbeno-zgodovinskimi podlagami, kot so pomanjkanje temu primernih vrednot, kulturnih obrazcev, srednjega razreda, individualistične tradicije, prevladujoča kolektivna identiteta, sprejemanje avtoritete, ipd., lahko razumemo kot kulturno-razvojne faktorje, ki otežujejo uveljavljanje individualne avtonomije ne pa faktorje onemogočanja.

Politični režimi, ki ne temeljijo na svobodi posameznika, postavljajo v ospredje pravice kolektivitet (partij, razredov, nacij), ki jih podeljuje, aktivira, uresničuje in upravičuje država. Ob tem, ko so zatirali individualistične pravice in svoboščine (svobodo govora, vesti, govora, tiska, zasebne lastnine, vere, zasebnosti ipd.), so se ti režimi usmerili v uresničevanje nekaterih t.i. pozitivnih pravic. Država je plansko izvajala opismenjevanje, zaposlovanje, izobraževanje, dvignila je raven zdravstvenega in socialnega varstva za najnižje sloje, celo stanovanjske potrebe je zadovoljivo razreševala. Egalitarizem je postal najvišja vrednota te ideologije, čeprav so prav ti režimi imeli izmed vseh najbolj dodelan sistem predpravic (privilegijev), ki so se s strani države podeljevali eliti na temelju zaslug za "revolucionarni razvoj". Komunistične države so vzpostavile izjemno učinkovit sistem

nadzora nad civilno družbo in posameznikom. To je sistem, ki ni dopuščal ločevanja družbene od državne sfere, marveč je temeljil na njuni integraciji. Družbeni podsistemi (organizacije, ustanove, področja dejavnosti) niso imeli avtonomije (prostosti), sistem je funkcioniral mimo ekonomsko-tržnih zakonitosti tako, da je “usmerjal” družbeni in politični razvoj (planiral oz. nedavno pri nas “samoupravno dogovarjal”). Popoln sistem (izjemno razvejan sistem, ki je ukalupiral domala vsa področja družbenega življenja) je predpostavljaj tudi vsestransko razvitega človeka, ki ga je v naši polpretekli praksi simboliziral samoupravljalec, socializiran nosilec vsakršnih nalog v “dizajniranem” sistemu vlog. Tak sistem ni temeljil na individualni svobodi, po svojem bistvu je bil bližje tipu srednjeveške družbe.

Howard in Donnelly sta pripravila tipologijo političnih sistemov glede na njihovo spoštovanje človekovega dostojanstva, ki je povezano zlasti z uresničevanjem človekovih pravic in svoboščin.

Tabela: Družbena koncepcija človekovega dostojanstva in izvrševanje človekovih pravic

TIP REŽIMA	enakost ali hierarhija	vrednotenje pripadnosti	civilne in politične pravice	ekonomske in socialne pravice
<i>Individualistični</i> - liberalni - minimalni	ENAKOST HIERARHIJA	ZMerno ZELO NIZKO	DA DA	DA DA
<i>Komunitaristični</i> - tradicionalni - komunistični - korporativni - razvojni	HIERARHIJA ENAKOST HIERARHIJA ENAKOST	ZELO VISOKO VISOKO RAZLIČNO ZMerno?	NE NE NE NE	PRECEJ PRECEJ NE? PRECEJ

(Howard & Donnelly, 1986, 815)

Po Howardu in Donnellyju le “liberalni” in “minimalni” politični sistemi zagotavljajo avtonomijo posamezniku. Individualistični naj bi temeljili na odsotnosti zatiranja od zunaj, vsi ostali – komunitaristični – pa odstopanja od skupnostnih norm obnašanja kaznujejo. “Minimalna država” naj bi bila oblika “nightwatchman” režima. Robert Nozik je njeno funkcijo zožil na zaščito javnega reda in zasebne lastnine. Ta koncept poudarja zlasti t.i. negativne svoboščine, ki zagotavljajo posamezniku mir

pred posegi države zlasti v sfero poslovne dejavnosti in zasebne lastnine. Od komunitarnih režimov sta korporativni in tradicionalni utemeljena na hierarhiji, komunistični in razvojni pa na enakosti. Nad posameznikom se izvaja pritisk skupnosti, ki je v odnosu do njega v nadrejenem položaju.

Glavna pomanjkljivost omenjene tipologije je favoriziranje liberalnega modela države oziroma enačenje liberalnega in demokratičnega.

Socialdemokratizem je dokončno "sprejel" posameznika z Weimarsko ustavo, ko je obogatil pomanjkljivo liberalistično pojmovanje individualne svobode. Res pa je, da znotraj socialdemokratske paradigme v 20. stoletju ni bilo dovolj intelektualne moči, da bi doktrinarno omajala liberalistično prisvajanje zaslug za vsesplošno uveljavitev svobode posameznika, ki je dosegla prvi vrhunec s sprejetjem Splošne deklaracije o človekovih pravicah leta 1948. V praksi pa so socialdemokratske vlade uveljavile socialno državo, ki je zasidrana na celoviti koncepciji človekovih pravic in svoboščin, ne le na temeljnih državljanskih in političnih pravicah. Vzpodbudila je novo, intersubjektivno razumevanje človekove svobode, ki jo na ravni družbene strukture izraža socialna država.

Koncept avtonomije posameznika se je dokončno uveljavil šele v 2. polovici 20. stoletja. In sicer v dveh smereh: kot politično idejo so jo sprejeli tako v socialdemokratski, liberalni in katoliški misli, z mednarodno kodifikacijo človekovih pravic in svoboščin pa je postala tudi v praksi udejanjena (ne glede na to, ali so bile na oblasti stranke krščanske, liberalne ali socialdemokratske provenience).

Preglednica: Značilnosti političnih režimov in svoboda posameznikov

značilnosti političnih režimov	avtonomija vs. vloga	posamez. vs. kolektiv	enakost vs. hierarh.	plural. vs. monizem	civilne in politične pravice	ekonom.- socialne pravice	uniformn. vs. različnost
komunizem	vloga	kolektiv	enakost	monizem	ne	da	uniform.
korporativizem	vloga	kolektiv	hierarh.	pluralizem	delno	delno	različnost
demokracija	avtonomij	posamez.	enakost	pluralizem	da	da	različnost

Posameznik lahko v političnem sistemu biva in deluje svobodno, ko so, po Prestonu, "prvič: njegovi cilji in aktivnosti pristno njegovi lastni in niso rezultat prisile, manipulacije ali zunanjih faktorjev, in drugič: če osnovne civilne svoboščine in predstavniške inštitucije zasledujejo primerna stališča za zaščito širokega ranga avtonomnih aktivnosti." Preston je eden od tistih, ki svobodo in avtonomijo

posameznika prenaša na konkretno, vsakdanjo raven. Svoboda je stvar individuov in njihovega vsakdanjega ravnanja. Vendar Preston pravilno ugotavlja, da je obseg avtonomnega delovanja nekaterih bistveno manjši kot pri drugih.

Posameznik je v sistemu avtonomen, če je njegova aktivnost posledica njegove lastne odločitve, o institucionalni avtonomiji pa govorimo, ko se institucije ali organizacije same odločajo za svoje aktivnosti oz. če povemo z besedami klasika systemske teorije F. E. Katza, je avtonomija definirana s količino neodvisnih odločitev, ki jih posamezni del sistema lahko stori (161).

Avtonomija ima v političnem sistemu torej dva obraza:

personalno in **institucionalno**. Personalna avtonomija je značilnost individualne dejavnosti, medtem ko je institucionalna avtonomija aspekt organizirane dejavnosti (Lane, 1981, 323). Lane opredeljuje nasprotni pojem od avtonomije, t.j. heteronomijo, ki je lahko prostovoljna ali neprostovoljna. Prva označuje obliko podreditve, ki je rezultat proste izbire posameznika s pripoznano posledico (da njegovo delovanje ne bo avtonomno). Gre na primer za spoštovanje splošno uveljavljenih konvencionalnih pravil. Neprostovoljno, heteronomno delovanje pa je nesvoboda in značilna za neodprte socialne sisteme (npr. v fevdalizmu, komunizmu).

Obseg in količina svobode posameznika sta torej odvisna od institucionalne avtonomije, ki jo omogoča edinole demokratični režim. Tako kakor edinole demokratični režim pri posamezniku vzpodbuja osebne karakteristike t.i. zrele osebnosti, tako le demokratični režim omogoča posamezniku, da v njem avtonomno participira.

LITERATURA

- ADORNO THEODOR (1983), "Education for Autonomy", V: **Telos**, N56, s. 101-110.
- ALEMAN ULRICH V., HEINZE ROLF G. (1981), *Verbaende und Staat. Vom Pluralismus zum Korporatismus. Analysen, Positionen, Dokumente.* Opladen.
- ALMOND GABRIEL (1956), "Comparative Political System", V: **The Journal of Politics**, Vol. 18, No.3.
- ARENDT HANNAH (1992), **Resnica in politika**. V: Rizman Rudi (1992), *Sodobni liberalizem. Zbornik*. Ljubljana.
- ARENDT HANNAH (1997), "Svoboda in politika". V: Bibič Adolf (1997), *Kaj je politika?*, **Zbornik razprav**. Ljubljana.
- BEDJAOU MOHAMMED (1987), "Menschenrechte und Dritte Welt". V: **Dialektik: Beiträge zu Philosophie und Wissenschaften**, Hamburg. (123-135).
- BERLIN ISAIAH (1969), **Four Essays on Liberty**, London, Oxford, New York.
- BERTING JAN (1987), "Gesellschaftliche Entwicklung, Menschenrechte und Rechte der Voelker". V: **Dialektik: Beiträge zu Philosophie und Wissenschaften**, Hamburg (81-106).
- BEYME V. KLAUS (1985), **Political Parties in Western Democracies**. Trowbridge.
- BIBIČ ADOLF (1997), *Kaj je politika?*, **Zbornik razprav**. Ljubljana.
- BRENKERT G. GEORGE (1991), **Political Freedom**, London and New York.

- FREUD SIGMUND (1987), "Jaz in Ono", V: **Metapsihološki spisi**, Ljubljana.
- FRIEDMAN MILTON (1962), **Capitalism and Freedom**, University of Chicago Press. Chicago.
- DAHL A. ROBERT (1992), **Dilemmas of Pluralist Democracy**. *Autonomy vs. Control*, New Haven and London.
- DAHL A. ROBERT (1989), **Democracy and its critics**, New Haven and London.
- DONNELLY J., HOWARD E.R. (1986), "Human Dignity, Human Rights And Political Regimes", **American political Science Review**, No.3.
- DRAGOŠ SREČO (1992a), "Autonomija in slovenski katolicizem", **Nova revija**, št. 119, 279-298.
- DRAGOŠ SREČO (1992b), "Avtoriteta in svoboda", **Nova revija**, št.120, s. 466-486.
- ERSSON S.O., LANE J.E. (1987), **Politics and Society in Western Europe**, London.
- ERIKSON ERIK (?), **Childhood and Society**, 2d ed. New York.
- GODINA V. VESNA (1991), **Socializacijska teorija Talcotta Parsonsa**, Ljubljana.
- HAYEK A. FRIEDRICH (1991), **Pot v hlapčestvo**, Ljubljana.
- HAYEK A. FRIEDRICH (1960), **The Constitution of Liberty**. Chicago.
- HELD DAVID (1989), **Modeli demokracije, Krt**, Ljubljana.
- HOEFFE OTFRIED (1977), "Rawls' Theorie der politisch-sozialen Gerechtlichkeit". *Uvod* (7-33), V: Rawls (1977).
- HOWARD E. RHODA in DONNELLY JACK (1986), "Human Dignity, Human Rights, and Political Regimes". **American Political Science Review**. št. 3. Washington.
- HRIBAR TINE (1989), "Posameznik in narod, avtonomnost in suverenost", **Teorija in praksa**, XXVI, št. 8-9.
- KATZ FRED (1968), *Autonomy and Organization: The Limits of Social Control*. New York.
- KEAN JOHN (ur.1987), **Re-discovering Civil Society**, London.
- KEAN JOHN (1990), **Despotizem in demokracija**. Ljubljana.
- LANE DAVID (1984), "Human Rights Under State Socialism", **Political Studies**, XXXII, 339-368.
- LANE JAN-ERIK (1981), "Principles of Autonomy", **Scandinavian Political Studies**, No.4.
- LANE JAN-ERIK & ERSSON S.O. (1987), **Politics and Society in Western Europe**, London.
- LAKOFF SANFORT (1990), "Autonomy and Liberal Democracy", V: **The Review of Politics**, št.3. (378-396).
- LUKŠIČ IGOR (1994), **Liberalizem versus korporativizem**. Ljubljana.
- LUTHANS FRED (1985), "Personality: Development and Characteristics". V: **Organizational Behavior**, 4/1985.
- PUČNIK JOŽE (1988), **Kultura, družba in tehnologija**. Maribor.
- RAWLS JOHN (1997), **Teorija pravičnosti**. V: Bibič (1997), (347-354).
- RAWLS JOHN (1977), **Gerechtlichkeit als Fairness**. München.
- STRES ANTON (1996), **Svoboda in pravičnost**. Ljubljana.
- TAYLOR CHARLES (1985), **Negative Freiheit**. Zur Kritik des neuzeitlichen Individualismus. Frankfurt am Main.
- YOUNG ROBERT (1986), *Personal autonomy: Beyond Negative and Positive Liberty*. Bristol.